

Dzieje Wielkopolski

Wielkopolska – „*to tu zaczęła się Polska*” można by rzec i pewnie nie byłoby w tym szczególnej przesady. To tu koncentrował się rozwój naszej państwowości od czasów Piastów. Wreszcie to tutaj najsilniej objawiła się walka o tożsamość narodową pod zaborami. Cmentarz Zasłużonych na Wzgórzu św. Wojciecha w Poznaniu jest najstarszą czynną nekropolią w mieście. W IX-X w. terytorium państwa Polan, z ośrodkiem w Gnieźnie. Na przełomie XII i XIII w. znana jako Maior Polonia, tj. Wielka Polska. W okresie rozbięcia dzielnicowego po śmierci Bolesława III Krzywoustego (1138) przypadła Mieszkowi III Staremu, potem Władysławowi III Laskonogiemu i Władysławowi Odonicowi. Za Przemysła I i Bolesława Pobożnego podzielona na dwa księstwa (1253): kalisko-gnieźnieńskie i poznańskie. 1295, obok Pomorza Gdańskiego, znalazła się pod władzą króla Przemysła II. 1300 zajęta przez Władysława II z dynastii Przemyślidów. 1314 wcielona do państwa polskiego, zjednoczonego pod panowaniem Władysława I Łokietka i podzielona na dwa województwa: poznańskie i kaliskie. W XIV i XV w. obejmowała także województwo sieradzkie i łęczyckie. Od 1569 nazwą Wielkopolska obejmowano region, w skład którego wchodziły: Mazowsze, Kujawy i Prusy Królewskie. 1793 właściwa Wielkopolska i część Mazowsza weszły w skład Prus, 1807 w skład Księstwa Warszawskiego, 1815 (z wyjątkiem części południowo-wschodniej z Kaliszem i Koninem, którą włączono do Królestwa Polskiego) jako Wielkie Księstwo Poznańskie w skład państwa pruskiego. Po I wojnie światowej i powstaniu wielkopolskim, na mocy traktatu wersalskiego 1919 prawie cała Wielkopolska znalazła się w odrodzonej Polsce. Podczas II wojny światowej Wielkopolska została w 1939 włączona do III Rzeszy Niemieckiej jako tzw. Kraj Warty (Warthegau), ludność wysiedlano i eksterminowano. 1945 cała Wielkopolska powróciła do Polski. Pierwsze ślady ludzi na terenie dzisiejszego Poznania pochodzą z okresu około 8900–8000 roku p.n.e. Byli to łowcy reniferów. Względnie stałe osady powstały na przełomie V i IV tysiąclecie p.n.e. Około 2200 p.n.e. na tych ziemiach pojawiła się ludność indoeuropejska, zaś z V wieku pochodzą ślady osadnictwa niezaprzeczalnie słowiańskiego, zaś w VIII wieku pojawili się tu Polanie, z tego okresu pochodzi też prawdopodobnie gród na Ostrowie Tumskim, który stał się zaczątkiem dzisiejszego miasta. W X wieku gród znalazł się pod panowaniem Piastów, którzy uczynili go jednym ze stołecznych (obok Gniezna, Giecz i Ostrowa Lednickiego) ośrodków w swoim państwie. Pierwotnie miasto leżało nad brzegiem Cybiny i prawym brzegiem Warty. Na pobliskim wzgórzu stała tam wówczas pogańska świątynia i zamek książęcy. Poznań wiąże się również z początkami polskiej państwowości.

Jest to jedno z hipotetycznych miejsc chrztu Mieszka I w 966. W 968 swą siedzibę umieścił tu Jordan, pierwszy biskup Polski. Funkcje stołeczne gród pełnił do 1039, gdy został – wraz z innymi miastami Wielkopolski i Śląska – spalony przez Brzetysława I. Co prawda Poznań stracił swe polityczne znaczenie, jednak nadal pozostał prężnym ośrodkiem gospodarczym. Kolejny okres rozkwitu przypada na rozbięcie dzielnicowe, gdy gród stał się stolicą wielkopolskiej linii Piastów. Jej przedstawiciele, książęta Przemysł I i Bolesław Pobożny w 1253 lokowali miasto na lewym brzegu na prawie magdeburskim. Prace zapoczątkowane przez ojca kontynuował jeszcze Przemysł II – który jako pierwszy władca od 200 lat koronował się w Gnieźnie na króla Polski, a za swą siedzibę obrał Poznań – jego rezydencją stał się dawny zamek książęcy jego ojca na Wzgórzu Przemysła. Po jego tragicznej śmierci w rozwoju miasta nastąpił chwilowy zastój. Do dziś można jeszcze znaleźć pozostałości murów miejskich. Kolejny, pomyślny okres w historii Poznania rozpoczęło wstąpienie na tron Władysława Jagiełły. Otwarcie szlaku łączącego Litwę z zachodnią Europą oraz zamknięcie dla polskich towarów Gdańska sprawiły, że Poznań stał się ważnym węzłem, w którym przecinały się szlaki handlowe. Z czasem wokół miasta rozwinęła się sieć konkurujących z nim miasteczek należących głównie do duchowieństwa i szlachty, tworzących razem z Poznaniem prężnie rozwijającą się konurbację. Trwające kilkadziesiąt lat korzystne warunki dla rozwoju miasta przerwał w 1655 potop szwedzki. W krótkim okresie pokoju, który po nim nastąpił Poznań usiłował się podnieść, ale kolejne konflikty zbrojne takie jak wielka wojna północna, wojna o sukcesję polską, wojna siedmioletnia oraz konfederacja barska sprawiły, że miasto pustoszyły różnorodne armie. Nadzieję na pokój przyniosła dopiero elekcja Stanisława Augusta Poniatowskiego, lecz również na początku jego panowania o miasto walczyli barzanie z wojskami pruskimi, a następnie rosyjskimi, które opuściły miasto dopiero w 1775 roku. Kilka kolejnych lat to kolejny okres pomyślności związany z działalnością Komisji Dobrego Porządku i reformami Sejmu Czteroletniego, jednak zostały one zniweczone przez konfederację targowicką i II rozbiór Polski w wyniku którego Poznań znalazł się pod pruskim panowaniem. W pierwszym okresie pruskiego panowania, nowe władze dokonały integracji konurbacji w jeden organizm miejski oraz tworząc podstawy do rozbudowy Poznania w kierunku zachodnim. Klęska Prus i zwycięskie powstanie w 1806 uczyniły Poznań jednym z głównych miast Księstwa

Warszawskiego. Trwające jednak wojny napoleońskie nie sprzyjały rozwojowi miasta. Po klęsce Napoleona Poznań znalazł się ponownie, od 1815 roku pod Pruskim panowaniem, tym razem jako stolica autonomicznego Wielkiego Księstwa Poznańskiego. Wielkopolska południowa zajmuje niewielki obszar gwarowy w porównaniu z innymi terenami Wielkopolski. Jednym z ważniejszych miast Wielkopolski południowej jest Gostyń – osada założona przed 1275 rokiem. Z historią osady związana jest legenda, według której po zamachu Siemowita na Popieła schronili się tu przedstawiciele pokonanego rodu, dlatego też wioska, która początkowo miała charakter kupiecki, została zamieniona w gród obronny. Legenda powstała w okresie międzywojennym nie zyskała poparcia w żadnych źródłach historycznych, samo powstanie miasta owiane jest zatem tajemnicą, podobnie jak powstanie najstarszego istniejącego tam kościoła – trzynastowiecznej fary. Pierwsze wzmianki o proboszczach gostyńskich pochodzą wprawdzie z 1310 roku, sama parafia musi być jednak starsza. Zdaniem Stanisława Kozierowskiego, dzisiejszy kościół farny powstał w XV wieku, a wzniesli go dziedzice miasta Bartosz i Janusz Wezenborgowie. Znacznie starsza jest natomiast pierwsza wzmianka o drugim ważnym ośrodku Wielkopolski Południowej – Lesznie. W 1393 roku osada Leszczno stanowiła własność Stefana Karnina, a w XIV wieku istniały tu dwie osady – Leszczno i Leszczynko. Okres bardzo prężnego rozwoju, zarówno jednego, jak i drugiego miasta przypadają na wieki XV, XVI i XVII, w przypadku Gostynia sprzyjało mu przede wszystkim dogodnie położenie na szlaku handlowym łączącym Poznań i Wrocław. Niebagatelne znaczenie dla obu miast miał fakt, że w XV wieku stały się one ważnymi ośrodkami reformacyjnymi. W Lesznie na początku wieku XV osiedlili się bracia czescy, w wieku XVI powstała tu parafia kalwińska. Najlepszy okres do rozwoju mieli bracia czescy i luteranie w Gostyniu w czasie, kiedy Gostyń był w rękach Mikołaja i Jana Gostyńskich. Ten ostatni wypędził z fary katolickich księży, a kościół przeszedł w ręce protestantów. W 1565 roku zorganizował on tam słynny na całą Polskę zjazd różnowierców, który miał doprowadzić do ugody pomiędzy odłamami chrześcijaństwa. Pierwszy z braci – Mikołaj początkowo również opowiadał się po stronie protestantów, pod koniec życia wrócił jednak na łono Kościoła Katolickiego i odebrał bratu farę. W XVII wieku w Lesznie bracia czescy założyli szkołę wyższą, w tym samym czasie powstała tu także synagoga. Siedemnastowieczne Leszno było ważnym w Polsce ośrodkiem drukarstwa, które było także inicjowane przez ewangelików. Dzięki temu wszystkiemu miasto mogło się rozwinąć, w wieku XVII zostało ono znacznie powiększone, otoczono je fortyfikacjami. Złoty okres dla Leszna zakończył się w roku 1655, kiedy to zostało ono niemal całkowicie spalone i zniszczone, początek wieku XVIII stanowił w dziejach miasta okres bardzo tragiczny, najpierw zostało ono ponownie spalone, a następnie zdziesiątkowane przez zarazę. Podobne były losy Gostynia, zaraza pojawiła się tu po raz pierwszy w 1708 roku, kolejny raz w 1710 i 1712 roku, dodatkowo miasto niszczone było przez najazdy wojsk saskich. Po raz kolejny morowe powietrze zdziesiątkowało mieszkańców Gostynia w 1752 roku. Do tego dołożyły się przemarsze wojsk podczas wojny siedmioletniej, w roku 1759, aby uniknąć spalenia mieszkańcy miasta musieli zapłacić kontrybucję w wysokości przekraczającej roczny dochód miasta. W wieku XVIII w Gostyniu obowiązywał zakaz osiedlania się Żydów, w związku z czym miasto zamieszkiwali katolicy, protestanci, Nieco inaczej wyglądały losy Leszna. Miasto to jest doskonałym przykładem koegzystencji czterech wyznań: braci czeskich, luteranów, katolików i Żydów, a dodatkowo bardzo prężnym ośrodkiem życia naukowego. Aż do rozbiorów Leszno pozostawało drugim po Poznaniu miastem Wielkopolski, rozwijało się ono pod względem handlowym, gospodarczym, społecznym i kulturalnym. Po utracie niepodległości przez Polskę Gostyń i Leszno trafiły w ręce pruskie, miało to miejsce po drugim rozbiorze. W okresie zaborowym w Gostyniu żyło wielu rzemieślników różnych profesji, najwięcej z nich utrzymywało się z gorzelnictwa. W pierwszym okresie zaborowym kooperacja ludzi różnych nacji i wyznań zamieszkujących Wielkopolskę odbywała się bez większych zawirowań. Pewne animozje dały o sobie znać dopiero w okresie popowstaniowym. Wiązało się to z rozbudzeniem świadomości narodowej. Mimo iż Powstanie Listopadowe nie dotarło na te tereny, zarówno ludność Gostynia, jak i Leszna silnie odczuwała i przeżywała nastroje wyzwolenicze. W roku 1848 władze zaborcze udowodniły udział w wydarzeniach Wiosny Ludów 80 mieszkańcom powiatu gostyńskiego. Jeszcze przed wybuchem Powstania Styczniowego dokonano zniszczenia znienawidzonego godła pruskiego na budynku miejscowego sądu, a mimo iż powstanie nie objęło swym zasięgiem Wielkopolski, około 60 mieszkańców obecnego powiatu gostyńskiego walczyło w oddziałach gen. Edmunda Taczanowskiego. Dość znanym powszechnie wydarzeniem jest także odbicie z rąk zaborców jednego z przywódców wydarzeń roku 1863 – gen. Kruka-Heidenreicha. W czasie zaborów swoją pozycję utraciło Leszno, wprawdzie nadal było ważnym punktem na mapie Wielkopolski, jednak nigdy nie odzyskało swojej dawnej pozycji drugiego po Poznaniu ośrodka życia kulturalnego i społecznego. Mieszkańcy Wielkopolski w XIX wieku mieli mniej możliwości do walki z bronią w ręku przeciwko zaborcy, wykorzystywali jednak wszelkie możliwości, aby walczyć o polską kulturę i polski język, co szczególnie w drugiej połowie XIX wieku okazywało się szczególnie ważne w związku z nasilającą się polityką wynarodowiania Polaków. Podobnie jak dzieci z Wrześni, uczniowie gostyńskiego gimnazjum zbuntowali się

przeciwko nauce katechizmu w języku niemieckim. Kiedy władze niemieckie rozdały darmowe podręczniki w tym języku, wszyscy uczniowie oddali te książki, jednoznacznie opowiadając się przeciwko akcji wynarodowienia. Strajki tego rodzaju powtarzały się tu kilkakrotnie, brały w nich udział także uczennice żeńskiego gimnazjum, jak również uczniowie szkoły powszechnej. Strajki szkolne miały miejsce również w Lesznie, szczególnie po roku 1876 kiedy to zaczęto usuwać z gimnazjum język polski, a polskich nauczycieli zastępować niemieckimi. Ważną rolę w walce o polskość mieszkańców Wielkopolski Południowej, jak zresztą w przypadku całego kraju odegrało duchowieństwo. W Gostyniu prowadzone były lekcje religii w języku polskim, kapłani, mimo zakazów i płynących z nich restrykcji organizowali polskie nabożeństwa. Kiedy w roku 1887 utworzono powiat gostyński, miasto zyskało wiele nowych gmachów urzędowych i nastąpił jego dość gwałtowny rozwój jako stolicy tego powiatu. Pod koniec XIX wieku powstała tutaj gazownia, uruchomiono także linię kolejową łączącą Gostyń z Jarocinem i Leszmem. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę władza zarówno w Gostyniu, jak i w Lesznie, została przejęta przez Polaków. Rozwijały się tu młyny, browary, tartaki, grabarnie, produkowano wyroby chemiczne, maszyny itp. Dla Wielkopolski jako terenu poddawanego silnej germanizacji odzyskanie niepodległości przez Polskę nie oznaczało końca walki o polskość. Mimo iż Powstanie Wielkopolskie nie dotarło do terenów Leszna i Gostynia, mieszkańcy tego ostatniego miasta brali udział w walkach w oddziale ppor. Bernarda Śliwińskiego. W 1919 roku Polacy stanowili 70% mieszkańców Leszna, a do roku 1939 odsetek ten urósł do 90. Podobnie przedstawiała się sytuacja w Gostyniu, w powiecie gostyńskim przed wybuchem wojny mieszkało 96% Polaków, przy czym Niemcy stanowili zaledwie 3,8% ludności. Bardzo niewielu było tu również Żydów. W momencie wybuchu II wojny światowej, 1 września 1939 roku ludność Gostynia zaczęła uciekać na wschód przed nadciągającymi wojskami niemieckimi, które wkroczyły tutaj w 6 września. Nazwa miasta została zmieniona na Gostyń, a Niemcy niemal od razu zaczęli przejmować polskie restauracje, sklepy itp., 15 września ustanowiono tu placówkę policji bezpieczeństwa. W październiku 1939 roku rozpoczęły się aresztowania miejscowej ludności. We wrześniu zginęło tu kilku Niemców, w ramach odwetu hitlerowcy aresztowali 40 osób, z których 30 zostało rozstrzelanych pod miejscowym pomnikiem, a ich rodziny przymusowo wysiedlone z miasta. Podobna egzekucja miała miejsce w Lesznie 21 października 1939 roku zostało tutaj rozstrzelanych 20 osób. W ciągu okupacji ponad 80% mieszkańców miasta zostało przesiedlonych do Niemiec, samo miasto włączono do III Rzeszy i utworzono w nim dwa obozy pracy przymusowej dla Polaków i Żydów. Do obu miast Armia Czerwona wkroczyła w styczniu 1945 roku.

Ciekawostki o wielkopolsce

- ...w poznańskiej katedrze spoczywają ciała pierwszych władców Polski - Mieszka I i Bolesława Chrobrego.
- ...w Gnieźnie, znajduje się srebrna trumna z relikwiami Świętego Wojciecha i słynne Drzwi Gnieźnieńskie, przedstawiające sceny z życia tegoż świętego.
- ...najprawdopodobniej to Kalisz, wspominany u Klaudiusza Ptolemeusza jest jedyną miejscowością w Polsce z metryką pisaną liczącą sobie ponad 1800 lat.
- ...w Koninie, znajduje się kamienny słup w kształcie wielkiego kręgla na czworobocznej podstawie, który jest najstarszym znakiem drogowym w Polsce.
- ...władze Kalisza zabiegają o utworzenie nowego województwa środkowopolskiego składającego się z okolic Kalisza, Ostrowa, Konina i Sieradza.
- ...w rezerwacie przyrody Meteoryt Morasko w 2006 odnaleziono największy meteoryt w Polsce ważący 164 kg.
- ...Radzim Gaudenty - przyrodni brat Świętego Wojciecha - był pierwszym arcybiskupem gnieźnieńskim.
- ...diecezja kaliska jest najmłodszą wielkopolską diecezją, ustanowioną 25 marca 1992 przez Jana Pawła II.
- ...Telewizja Poznańska swój pierwszy program nadała 1 maja 1957 roku i była drugą regionalną telewizją (po łódzkiej) w Polsce.
- ...piłkarze Lecha Poznań sześciokrotnie zdobywali mistrzostwo Polski.

Herb Poznania

Wielkopolska

Historia powiatu kolskiego

W okresie kształtowania się pierwszego podziału administracyjnego państwa polskiego, to jest w czasach panowania Bolesława Chrobrego, większość dzisiejszego powiatu kolskiego wraz z terenem, gdzie dziś leży miasto Koło, należała do kasztelanii łądzkiej i wchodziła w skład Wielkopolski. Północna część mikroregionu, w tym Lubotyń, Brdów i Przedecz należały z kolei do Kujaw, zaś część wschodnia, w tym Dąbie i Kłodawa - do kasztelanii łęczyckiej. Nazwa Koło wywodzi się prawdopodobnie od położenia w zakolu rzeki Warty, która w tym miejscu zmienia kierunek z północnego na zachodni i tworząc szeroki łuk oblewa dwiema odnogami przestrzeń, gdzie usadowiła się wieś królewska, znana już sprzed lokacji miejskiej. Miłośnicy tradycji przypisują jednak powstanie tej nazwy raczej czynnikom historycznym niż geograficznym, utrzymując, że jest etymologiczną pozostałością wieców starszyny rodowej, tzw. „kól”. Mogłyby one zatem stanowić prehistoryczny wzór sławnych później sejmików kolskich. Istnieje także legenda, jakoby Kazimierz Wielki (który faktycznie lokował tu miasto) przejeżdżając tędy skorzystał z pomocy mieszkańców, gdy od powozu, którym miał podróżować, odpadło koło. Zdarzenie to miał król uwiecznić w nazwie nowego miasta i w jego herbie. Fakty jednak dowodzą, że miasto powstało na miejscu istniejącej tu już wcześniej wsi o tej samej nazwie: Koło. W czasach wczesnego średniowiecza rozpoczęło się osadnictwo na terenie dzisiejszej kolskiej starówki. W okresie późniejszym wieś straciła jednak na znaczeniu na korzyść niedalekiego Kościelca. W wieku XIII przez okolicę dzisiejszego miasta przebiegał trakt handlowy, łączący Konin z ważnym wówczas królewskim miastem Łęczycą. Dlatego już przed uzyskaniem praw miejskich Koło było znaczną osadą, w której znajdował się zamek obronny i tzw. „dwór królewski”. Miasto zostało założone w 1362 roku, lokował je zaś na prawie magdeburskim wójt Henryk z Warty. Uczynił to na mocy przywileju Kazimierza Wielkiego na gruntach starszej wsi, w dokumentach wymienianej w łacińskiej pisowni „Colo”. Z racji swego położenia w miejscu łatwym do obrony - na wyspie pomiędzy ramionami Warty, w pobliżu królewskiego zamku strzegącego przeprawy przez rzekę - miasto nie posiadało murów obronnych i innych fortyfikacji prócz dwóch bram miejskich: Toruńskiej i Kaliskiej. Ich nazwy wyznaczają jednocześnie główne kierunki handlu i komunikacji miejscowości. Koło należało administracyjnie do powiatu konińskiego w dawnym województwie kaliskim. Zawsze było miastem królewskim, zaś w wiekach XV-XVIII znajdowała się tu siedziba starostwa niegrodowego. W 1410 roku w Kole miała miejsce koncentracja rycerstwa wielkopolskiego, wyruszającego na wojnę z Zakonem Krzyżackim. Z kolei w 1452 roku na zamku kolskim Kazimierz Jagiellończyk przyjął przedstawicieli szlachty i miast zjednoczonych w Związku Pruskim. Fakt ten (jak i inne porozumienia Polski z pruskimi stanami) doprowadził ostatecznie do wybuchu wojny trzynastoletniej i w efekcie powrotu Pomorza Gdańskiego do Polski. Już od początku XV wieku Koło było miejscem obrad Sejmików Generalnych dla prowincji wielkopolskiej, gdzie decydowano o najważniejszych sprawach, dotyczących wojen i czasu pokoju. Ostatni taki sejmik odbył się w roku 1716. Miasto rozwijało się jako ośrodek rzemiosła (zwłaszcza metalowego i sukiennictwa) oraz handlu. Znaczącą dziedziną wytwórczości było w Kole także garncarstwo. W połowie XVI wieku na prawym brzegu Warty powstała osada Zduny, skupiająca głównie garncarzy, która w 1559 roku otrzymała od Zygmunta Augusta prawo wyboru własnego samorządu. W 1622 roku miasto zostało spalone przez lisowczyków, a w 1655 roku znowu zniszczone przez Szwedów. Dopiero pod koniec XVII wieku Koło osiągnęło poziom rozwoju sprzed tej katastrofy. Koło i Ziemia Kolska w okresie zaborów (1793-1918). Po drugim rozbiórce Polski (1793) ziemia kolska została wraz z resztą Wielkopolski włączona do tzw. Prus Południowych. Powstańcy kościuszkowscy przejściowo opanowali miasto i region w roku 1794, po ich wycofaniu się powróciła tu władza pruska. Z kolei po krótkim okresie Księstwa Warszawskiego (1807-1813) na mocy decyzji Kongresu Wiedeńskiego z 1815 r. ziemie te stanowiły część zaboru rosyjskiego w ramach Królestwa Polskiego. W wyniku dokonanego podziału administracyjnego Królestwa w 1837 r. Ziemia Kolska znalazła się w granicach guberni mazowieckiej. Począwszy od początku wieku XIX Koło zanotowało znaczny napływ kolonistów niemieckich. Głównie dzięki nim miasto przekształciło się w znaczący ośrodek sukienniczy, ceramiczny i handlowy. W latach 1832-1833 pracowały w mieście 22 przedziałnie i 43 warsztaty tkackie, zaś w 1842 roku Józef Freudenreich założył tu pierwszą fabrykę fajansu. Podczas Powstania Styczniowego na terenie Ziemi Kolskiej doszło do sporadycznych walk z oddziałami rosyjskimi, największa z tych potyczek została stoczona 14 kwietnia 1864 pod Dąbiem. Ważnym wydarzeniem w dziejach Ziemi Kolskiej stało się jej wydzielenie jako jednolitego administracyjnie powiatu. Dokonało się to na mocy „ukazu” cara Aleksandra II z 13 grudnia 1866 r. o nowym podziale administracyjnym Królestwa Polskiego. Powiat kolski powstał z części dotychczasowych powiatów: konińskiego (miasta Koło i Brudzew oraz 7 gmin wiejskich), łęczyckiego (miasta Dąbie, Grzegorzew i Kłodawa oraz 5 gmin wiejskich) i włocławskiego (miasta Babiak, Brdów, Izbica Kujawska i Sompolno oraz 2 gminy wiejskie). W skład powiatu nie weszły wówczas Przedecz (powiat włocławski) oraz Dzierzbice i Chodów (powiat kutnowski). Ogółem wg danych za rok 1869 powiat kolski

obejmował 9 miast, 14 gmin wiejskich i 470 wsi, liczył 1250 km² i zamieszkiwało go blisko 80 tysięcy osób. W roku 1870, mocą kolejnego ukazu carskiego, kilka małych miast powiatu zdeklasowanych zostało do rangi wsi i przyłączonych do gmin wiejskich. Prawa miejskie utrzymały wówczas tylko Koło i Dąbie. Podczas I wojny światowej ciężkie walki na froncie niemiecko-rosyjskim toczyły się w okolicach Dąbia, miasto to zostało w znacznym stopniu zniszczone. Okres międzywojenny i II Wojna Światowa

Dopiero w okresie międzywojennym Koło i jego okolice uzyskały komunikację kolejową. Było to połączenie kolejowe z Warszawą i Poznaniem (1921), dzięki któremu region znalazł się od razu na jednym z najważniejszych szlaków komunikacyjnych ówczesnej Polski. Miasto Koło pozostało nadal ośrodkiem wyrobu fajansu, znajdowały się tu także fabryki maszyn rolniczych, młyny, tartaki oraz cegielnia. W okresie międzywojennym dokonuje się także częściowa elektryfikacja regionu (m. in. miast Koło i Kłodawa) oraz częściowa regulacja miejscowych rzek, co zabezpiecza wiele miejscowości przed ich wylewami. W tym okresie powiat kolski wchodzi najpierw w skład województwa łódzkiego (1919 – 1938) a od 1 kwietnia 1938 w skład województwa poznańskiego. Dane z roku 1921 wykazują dla powiatu liczbę około 112 tysięcy mieszkańców, w tym 86,5% Polaków, 7,71% Żydów oraz 5,75% Niemców. Po kampanii wrześniowej w 1939 Koło wraz powiatem i całą Wielkopolską zostało włączone do Rzeszy Niemieckiej w ramach tzw. Reichsgau Wartheland. Od roku 1940 miały miejsca wysiedlenia znacznych grup ludności polskiej, utworzono także getto dla Żydów. Na terenie Ziemi Kolskiej naziści utworzyli w grudniu 1941 ośrodek eksterminacji Żydów w Chełmnie nad Nerem (Kulmhof), pierwsze i największe miejsce masowej zagłady w Kraju Warty. Początkowo (do kwietnia 1943 mordowano tu Żydów z okolic Koła, w roku 1944 i nawet w pierwszych dniach roku 1945 Żydów łódzkich. W sumie straciło tu życie między 250 a 310 tysięcy polskich Żydów, w większości pochodzących z getta łódzkiego. Miasto zostało zdobyte przez wojska sowieckiego I Frontu Białoruskiego marszałka Żukowa po zaciętej walce w dniu 20 stycznia 1945 roku, tego samego i następnego dnia oswobodzono także całe terytorium powiatu, przy czym szczególnie ciężkie boje toczyły się w okolicy Kłodawy i w samym mieście. Ziemia Kolska od 1945 do dziś. Po wojnie powiat kolski w niezmiennym kształcie funkcjonował do roku 1975 r., kiedy to w ramach nowego podziału administracyjnego zlikwidowano powiaty i utworzono 49 województw. Większą część dawnego powiatu kolskiego przyłączono wówczas do województwa konińskiego, zaś okolice Izbicy Kujawskiej znalazły się w województwie wrocławskim. Dzięki rozbudowie przemysłu w okresie powojennym Koło należało do szybko rozwijających się miast Wielkopolski. W latach 1954 i powtórnie w 1970 przyłączono do Koła części sąsiednich wsi. W roku 1949 rozpoczęto budowę, zaś w 1956 rozpoczęto produkcję w kopalni soli w Kłodawie. W 1974 roku uruchomiono w Kole jedno z największych w kraju zakładów mięsnych, obejmujące rzeźnię, przetwórnictwo mięsa, wytwórnictwo wędlin i konserw. W roku 1962 powstało przedsiębiorstwo państwowe Zakłady Wyrobów Sanitarnych. Ta właśnie firma później w roku 1993, po wejściu do grupy Sanitec, największego producenta ceramiki łazienkowej w Europie, stała się jako ZWS „Koło” prawdziwą wizytówką przemysłu miasta i regionu oraz najsukcesywniejszym kołem zamachowym jego promocji w kraju i za granicą. Na mocy nowego podziału administracyjnego z dnia 1 stycznia 1999 powiat kolski został odtworzony i włączony do województwa wielkopolskiego. W jego skład wchodzi dziś 1 gmina miejska (Koło), 3 gminy miejsko-wiejskie (Kłodawa, Dąbie i Przedecz) oraz 7 gmin wiejskich (Babiak, Chodów, Grzegorzew, Koło, Kościelec, Olszówka i Osiek Mały). W sumie dzisiejszy powiat zamieszkuje 88 tysięcy osób. Tym samym historyczne związki poszczególnych miejscowości ziemi kolskiej zostały utrwalone w aktualnym podziale administracyjnym i mają szansę być wzmacniane przez integracyjne i promocyjne działania wspólnego samorządu.

Ciekawostki o powiecie kolskim

- ...powiat kolski został utworzony w 1867 r. i należał wówczas do guberni kaliskiej.
- ...w Chełmnie nad Nerem w latach 1941-1945 działał niemiecki obóz zagłady Kulmhof, w którym zginęło ponad 200 000 ludzi.
- ...w kłodawskiej kopalni soli znajduje się najgłębsza na świecie trasa turystyczna.
- ...pierwszy kościół na tych ziemiach zbudowano w Kościelcu w XII wieku.
- ...na terenie gminy Osiek Mały znajdują się złoża węgla brunatnego.
- ...przez powiat przebiega 25 km odcinek autostrady A2.
- ...na stacji kolejowej w Kole, w czasach II wojny światowej miała miejsce przesiadka Żydów na wagony wąskotorówki.
- ...od 1999 r. powiat kolski jest najbardziej wysuniętym na wschód powiatem województwa wielkopolskiego.
- ...na przełomie XII i XIII wieku w Dobrowie mieszkał św. Bogumił - patron Ziemi Kolskiej.
- ...Lokalny pieniądz zastępczy, zwany dalej bonami, na terenie powiatu kolskiego wydawały instytucje 3 miast. Swoje bony emitowało Dąbie, Koło i Sompolno. Miało to miejsce w latach 1914-1917. Materiałem używanym

do ich drukowania było płótno oraz papier.

...Emitentami bonów w Dąbiu i Kole był Magistrat, Kasa Miejska lub Skarb Magistratu każdego z tych miast. W Sompólnie bony wydawało II Chrześcijańskie Towarzystwo Pożyczkowo-Oszczędnościowe.

Herby gmin wchodzących w skład powiatu kolskiego

**Podział
administra
cyjny
powiatu
kolskiego**

herb	gmina	miejsowość gminna	rodzaj gminy	powierzchnia km ²	ludność (2004)
	gmina Babiak	Babiak	wiejska	133,58	7 901
	gmina Chodów	Chodów	wiejska	77,97	3 529
	gmina Dąbie	Dąbie	miejsko-wiejska	130,06	6 717
	gmina Grzegorzew	Grzegorzew	wiejska	73,43	5 572
	gmina Kłodawa	Kłodawa	miejsko-wiejska	128,97	13 369
	miasto Koło	-	miejska	13,85	23 251
	gmina Koło	Koło	wiejska	101,88	6 952
	gmina Kościelec	Kościelec	wiejska	105,9	6 620
	gmina Olszówka	Olszówka	wiejska	81,54	4 807
	gmina Osiek Mały	Osiek Mały	wiejska	87,33	5 841
	gmina Przedecz	Przedecz	miejsko-wiejska	76,52	4 327

Niemieckie nazwy miejscowości Powiatu Kolskiego w czasie II Wojny Światowej

Miasto Koło - Wartbrücken od 1941r. Warthbrücken

Miasto Dąbie - Eichstädt od 1943r. Eichstädt (Wartheland)

Miasto Kłodawa - Tonningen

Gmina Babiak - Waldau od 1943r. Babenwald

- Bogusławice - Sahlfelden
- Brdów - Seestetten od 1943r. Seestetten (Kr. Warthbrücken),
- Goraj - Neu Bergen
- Kiełczew Górny kol. - Neu Oberhauern

- Kiełczew Smużny - Hauern
- Kiełczew Smużny IV - Hauern
- Lichenek - Klagenhof
- Lubotyń - Lubau
- Mchówek - Klein Moosheim
- Mchowo - Moosheim od 1943r. Moosfeld
- Morzyce-Bujanowo - Morau
- Nowiny Bogusławickie - Neusegen
- Nowiny Brdowskie - Neuhagen
- Ozorzyn - Osede
- Podkiejsze - Niedereck
- Polonisz - Polln
- Psary - Sarin
- Radoszewice - Freudenort
- Sokołowo - Falkenau
- Sompolno kol. - Deutschengrund
- Świętosławice - Heiligenort
- Wandynów - Windau
- Wicinin - Welkingen
- Wrząca Wielka - Sudfeld
- Wrząca Wielka kol. - Neu Sudfeld
- Zabłocie - Weihern
- Zakrzewo - Schöngau
- Zamość - Brücken
- Zaryń - Sarau od 1943r. Sarin
- Żurawieniec - Kranichen

Gmina Budziszław - Ehrenfeld

- Borecznia Wielka - Orchheim
- Budki Nowe - Neu-Hütten
- Budziszław Nowy - Neu Ehrenfeld
- Budziszław Stary - Altehrenfeld
- Dęby Szlacheckie - Alteneichen
- Dęby Szlacheckie kol. - Neueneichen
- Drzewce - Holzhausen
- Lubiny - Liebental
- Maciejewo - Finkenberg
- Młynek - Mühlenberg
- Nowa Wieś - Neu-Dorf
- Ochle - Kieselstädt
- Osiek Mały - Klein Redern
- Smulniki - Allershausen
- Szarlatów - Charlottenberg
- Trzebuchów - Steinacker
- Witowo - Lichtenheim

Gmina Chelmno - Kulmhof

- Augustynów - Augustenhof
- Chruścin - Zweigtal
- Cichmiana - Eckendorf
- Gaj - Buschen
- Grabina Wielka - Groß Buchenwalde
- Krzykosy - Vogelweide
- Ladorudz - Ladau
- Ladorudzek - Mittenwalde
- Lutomirow - Lutzing

- Majdany - Maiden
- Przybyłów - Königsbach (w gminie do 1943r)
- Rzuchów - Schuchen
- Skobielice - Annafeld
- Sobótka - Schönhagen

Gmina Czołowo - Sternental

- Aleksandrówka - Alexanderhof
- Borek - Eckdorf
- Bylice - Billern
- Bylice kol. - Neu Billern
- Dąbrowa - Eichendorf
- Dębno Królewskie - Königseichen
- Dębno Proboszczowskie - Bischofseichen
- Dzierawy - Weiden
- Kaczyniec - Blumenau
- Kamień - Ostenfels
- Kiejsze - Kölsch
- Leśnica kol. - Neuhügel
- Lipie Góry - Lindenberg
- Maliniec - Mariendorf
- Osiek Wielki - Groß Redern
- Osuwie - Ossau
- Podlesie - Niederwalden
- Powiercie - Arnsdorf
- Powiercie kol. - Neu Arnsdorf
- Rosocha - Gabelsweiler
- Ruchenna - Sonntal

Gmina Drzewce - Rodau

- Adamin kol. - Adamsfeld
- Dabrowka kol. - Talsee
- Drzewce - Rodau
- Głębokie - Tiefental
- Grabina - Buchwald
- Hilarów A kol. - Hilgendorf
- Krzewata - Wattau
- Łubianka - Libau
- Młynik - Mühlen
- Nowa Wioska kol. - Hoppen
- Olszówka - Erlau
- Ostrów - Schärfingen
- Ostrów kol. - Ostrau
- Pomarzany - Pommern
- Rgielew - Rosenberg
- Szczepanów - Steffendingen
- Tomaszew kol. - Tondern
- Umień - Umecke
- Wólka Czepowa - Wartheim
- Zawadka Nowa - Schöntal
- Złota - Güldendorf

Gmina Izbica Kujawska - Mühlental od 1943r. Mühlental (Kr. Warthbrücken)

- Augustynów - Augustenfeld
- Błenna A - Rudolfsfelden

- Blenna B - Blindau
- Blenna cz. I i II - Blennwitz
- Chociszewo - Erlenbusch
- Ciepliny - Warnbrunn
- Dębianki folw. - Eichenhain
- Długie folw. - Langenau
- Gańsorowo - Vogelsang
- Grochowiska - Vogelweide
- Grochowiska kol. - Linsental
- Józefowo - Josefsberg
- Komorowo - Grünberg
- Korzecznik - Wurzelheim
- Korzecznik Podlesie - Unterwalden
- Korzecznik Szatanowo - Grünbach
- Mieczysławowo - Schulzenheim
- Modzerowo - Pappeln
- Nowa Wieś - Neudorf
- Pasieka - Bienenau
- Skarbanowo - Finkenheim
- Śmięły - Dornstein
- Sokołowo - Falkendorf
- Stypin - Reichenbach
- Swiszewy - Fichtengrund
- Szczkówek - Buchenheim
- Tymień - Timmingen
- Wietrzychowice - Deutschwalde
- Wystrzelice - Schützen
- Zagrodnica - Burgen
- Zagrodnica kol. - Freihofen
- Zakręty - Krummweg
- Zdzisławin - Lindenberg

Gmina Karszew - Karschin

- Baranowiec - Böcklin
- Izydorek - Adlershorst
- Karszew - Karschin
- Krzewo - Sedan
- Kupinin - Falkenhorst
- Lisice - Reinecken
- Mniewo - Grünfeld
- Rośle - Rosen
- Tarnówka - Ladenberg
- Tarnówka Wiesiołowska - Tondorf
- Wiesiołów - Wiesental
- Zalesie kol. - Neu Waldenau

Gmina Kłodawa - Tonningen

- Bierzwienna Długa - Dornhecken
- Bierzwienna Długa kol. - Birkenau
- Bierzwienna Krótka - Dornhofen
- Częstków - Kirschenhof
- Dębina - Deutsch Eichen od 1943r. Deutscheichen
- Dzióbin - Goschen
- Głogowa - Ebenheit
- Janczewy kol. - Neu Langfelde
- Kęcerzyn - Sandhöhe

- Kobylata - Stuttfeld
- Leszcze - Haselbach
- Luboniek - Liebenau
- Okoleniec - Ackerhof
- Rysiny - Oberweiden
- Rysiny kol. - Unterweiden
- Słupeczka - Kleefelden
- Straszków - Lehmhofen
- Zbójno - Mühlheim

Gmina Kościelec - Kirchdorf

- Białków Gorny - Birkenau
- Białków Kośc. - Weißendorf
- Dąbrowice Częściowe - Neu Eichen
- Dąbrowice Stare - Eichen
- Daniszew - Danow
- Dobrów - Wasserdamm
- Gasiorów - Güstenau
- Gozdów - Gosten
- Janów - Johannisburg
- Łęka - Brückeneck
- Leszcze - Erlenbusch
- Police Średnie - Wiesental
- Rusków I - Ruskau I
- Rusków II - Ruskau II
- Straszków - Straßdorf
- Trzęsniew - Zittern
- Tury - Auern
- Wakowy - Wakau

Gmina Krzykosy - Grünwald

- Barłogi - Schwarzenbach od 1943r. Barloh
- Boguszyniec - Bogen
- Boguszyniec kol. - Nikolsdorf
- Borysławice Koscielne - Waldkirchen
- Borysławice Zamkowe - Borsdorf
- Chojny - Kiefern
- Grodna - Mahrenhof
- Grzegorzew - Georgen
- Kielczewek - Zahndorf
- Ponętów Dolny - Lockheim
- Ponętów Górny - Rießdorf
- Przybyłów - Königsbach w gminie od 1943r. pod nazwą Priebelbach
- Tarnówka - Tarnau

Gmina Sompolno - Deutscheneck

- Biele - Weißenfelde
- Grądy - Erlengrund
- Janowice - Johannisdorf
- Koszary - Kossaren
- Lipiny kol. - Neu Lindenfelden od 1943r. Lüppdorf
- Lubstów - Lustenau
- Lubstówek - Kirchberg
- Łuczywno - Kiendorf
- Mąkolno - Friedrichsruh

- Marianowo - Marienort
- Mostki - Brückendorf od 1943r. Ziegelbrück
- Nowa Wieś - Neuendorf
- Ostrówek - Scharfeck
- Paprocin - Farndorf
- Police - Wangenheim
- Przystronie - Bergeshöh
- Racięcice - Hermannsau
- Smulniki - Rosenfelde
- Stefanowo - Stefansdorf
- Sycewo - Saatenfelde
- Szczerkowo - Hohenhausen
- Zakrzewek - Schöngarten

Krótką historia Kościelca

Kościelec - wieś w Polsce położona w województwie wielkopolskim, w powiecie kolskim, w gminie Kościelec, nad rzeką Kiełbaską. Miejscowość jest siedzibą gminy Kościelec. W latach 1975-1998 miejscowość należała administracyjnie do województwa konińskiego.

Najstarsza wzmianka historyczna o Kościelcu, zawarta w dokumencie z 1362 r., nazywa miejscowość Kościołem. Kamienna świątynia została wybudowana we wsi już w pierwszej połowie XII wieku, musiała więc być to już w średniowieczu duża i zamożna osada. Była własnością książęcą, a później królewską, stanowiąc centrum klucza folwarków w starostwie kolskim. W 1823 r. oddano do użytku szosę z Warszawy, która rozwidlała się tutaj na Kalisz i Poznań. W 1836 r. car nadał majątek kościelecki gen. jazdy hrabiemu Kreutzowi, wsławnemu w walkach przeciwko Polakom w czasie powstania listopadowego. On to właśnie dowodził oddziałem, który zdobył redutę Ordon. Po wyzwoleniu majątek został przejęty przez rząd polski. W latach 1920-1939 istniała we wsi żeńska szkoła rolnicza. W latach niemieckiej okupacji nazwa miejscowości została zmieniona na Kirchdorf. Współczesne oblicze wsi kształtują placówki rolnicze. Kościelec jest siedzibą oddziału Wojewódzkiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego, do którego zadań należy m.in.: adaptacja i wdrażanie do produkcji rolnej wyników prac naukowych oraz udzielania szerokiego poradnictwa ze wszystkich dziedzin gospodarki rolnej. Co roku na przełomie czerwca i lipca w tutejszym parku organizowane są targi rolnicze. We wsi mieści się także rolnicza szkoła ponadgimnazjalna.

Wzmianki o wsiach gminy Kościelec z czasów II wojny światowej

1939 Die bisher polnische Landgemeinde Kościelec mit den Dorfgemeinden Białków Górny, Białków Kościelny, Dąbrowice Częściowe, Dąbrowice Stare, Daniszew, Dobrów, Gąsiorów, Gozdów, Janów, Kościelec, Łęka, Leszcze, Police Średnie, Rusków I, Rusków II, Straszaków, Trzęśniew, Tury und Wakowy tritt zum Deutschen Reich.

Poprzednie miejscowości polskiej społeczności wiejskiej gminy Kościelec ze społecznościami wsi Białków Górny, Białków Kościelny, Dąbrowice Częściowe, Dąbrowice Stare, Daniszew, Dobrów, Gąsiorów, Gozdów, Janów, Kościelec, Łęka, Leszcze, Police Średnie, Rusków I, Rusków II, Straszaków, Trzęśniew i Wakowy wchodzi do Rzeszy Niemieckiej.

Jednym z pierwszych kroków, podjętych przez okupanta po rozpoczęciu działań wojennych i wkroczeniu na terytorium Polski była zmiana nazw miejscowości,

z polskich na niemieckie. Zmieniano nazwy miejscowości a w miastach nazwy ulic i placów.

Także w Kole i okolicach odnotowano takie zmiany nazewnictwa. Poniżej lista miejscowości, dla których udało się ustalić ich niemieckie odpowiedniki nazw.

Pierwszy 4-ty 1940.

Tworzenie lokalnej dzielnicy Kirchdorf, Birkenau, Brückeneck, Danow, Güstenau, John Castle, Nowy Dąb, Ruskau I, Ruskau II, Strasburg wsi Wakau, Wiese i drzeniem (19 gmin).

Będzie to początkowo zarządzane przez komisarza Urzędu w kościele wsi.

Pierwszy 1945.

Powiat Kirchdorf obejmuje gminy murowe, Birkenau, Brückeneck, Danow, GOST, Güstenau, John Castle, Kościół Village, Nowy Dąb, Ruskau I Ruskau II, Strasburg wsi Wakau, Wiese (19 wspólnot).

Jest on administrowany przez Urząd komisarza we wsi kościoła.

Ciekawostki o gminie Kościelec

Najstarsza wzmianka historyczna o Kościelcu, zawarta w dokumencie z 1362 r., nazywa miejscowość Kościołem.

Kamienna świątynia została wybudowana we wsi już w pierwszej połowie XII wieku, musiała więc być to już w średniowieczu duża i zamożna osada. Była własnością książęcą, a później królewską, stanowiąc centrum klucza folwarków w starostwie kolskim.

W Gozdowie w XIV został wzniesiony zamek warowny – obecnie Zamek w Kole.

Gozdów - Zamek warowny Kazimierza III Wielkiego 1362 r.

Zamek został zbudowany niemal w całości z czerwonej cegły, posiada jedynie kamienne fundamenty. W południowym narożu murów znajduje się potężna wieża, u dołu niemal kwadratowa (ok. 12x13 metrów), a powyżej lica murów, cylindryczna.

Prawdopodobnie w jej dolnych partiach znajdowało się więzienie. Brama usytuowana została we wschodnim odcinku murów niedaleko wieży, a po przeciwnej stronie warowni, naprzeciw bramy, wznosił się budynek mieszkalny. Całość została zaprojektowana na planie przybliżonym do prostokąta, o wymiarach 70x45 metrów. Zamek został zniszczony jak i reszta średniowiecznej architektury na ziemiach Polskich przez drwali ze Szwecji. Ruiny zamków tamtego okresu były bardzo często rozbierane na budulec ten przetrwał do naszych czasów tylko dzięki niezwykle twardemu spoiwu.

Dąbrowice były własnością królewską i wchodziły w skład starostwa kolskiego. W czasie okupacji hitlerowskiej, 27 lutego 1940 r., Niemcy zamordowali w lesie niedaleko wsi 35 Polaków, przywiezionych z więzienia sądowego w Koninie. Zostali oni pochowani w zbiorowej mogile w miejscu egzekucji.

Bój pod Zaniemyślem

Zakon Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie, czyli Krzyżacy, najczęściej kojarzy się z bitwą pod Grunwaldem, hołdem pruskim z kwietnia 1525 r., na ogół jednak nie z Wielkopolską. Tymczasem ziemie nad Wartą i Obrą, jako obszar łączący państwo krzyżackie ze sprzymierzonymi Czechami Luksemburczyków, często były nawiedzane i pustoszone przez rycerzy w białych płaszczach. Latem 1331 r. Krzyżacy pod wodzą wielkiego marszałka Dietricha von Altenburga zajęli Bydgoszcz i ruszyli na Inowrocław, a potem zdobyli oraz złupili Słupcę i Pyzdry. Ten sam los 28 lipca spotkał Środę Wielkopolską. Tutaj siły krzyżackie się rozdzieliły: część ruszyła na Kostrzyn, Pobiedziska i Gniezno, pozostali skierowali się w stronę Niezamyśla – wsi leżącej w dobrach rodu Doliwów (dzisiejszego Zaniemyśla). Zasadniczym celem był jednak Kalisz, gdzie zaplanowano spotkanie z wojskami sprzymierzonego z Zakonem Jana Luksemburskiego.

Wieści o gwałtach i grabieżach wojsk najeżdźczych szybko się rozeszły po Wielkopolsce. Przekonanie o miażdżącej przewadze Krzyżaków i bezcelowości oporu sprawiało, że najczęściej zabierano dobytek i ukrywano się w lasach, by przeczekać ciężkie czasy. Jednak w okolicach dzisiejszego Zaniemyśla miejscowe rycerstwo i chłopci podjęli próbę powstrzymania grabieżców. Z kroniki Jana Długosza możemy się dowiedzieć, że zbudowano wał o długości kilkunastu kilometrów, osłonięty przez fosę (dziś co prawda historycy podważają prawdziwość tej informacji). Król Władysław Łokietek, zaalarmowany przez Wielkopolan, też przysłał kilkuset zbrojnych. W okolicach Niezamyśla doszło do starcia obrońców z trzytysięcznym konnym podjazdem krzyżackim, zakończonego klęską najeżdźców. Jeszcze w XIX w. w okolicznych lasach znajdowano szkielety i elementy uzbrojenia rycerskiego. Dziś historycy nie kwestionują faktu skutecznej obrony w lasach zaniemyskich, choć korygują niektóre szczegóły. Z pewnością jazda krzyżacka, nieprzyzwyczajona do walki w

lesie i na grząskim terenie na przesmykach jeziornych, nie była w stanie poradzić sobie z pieszymi obrońcami, doskonale znającymi okolicę i słabość uzbrojenia wyrównującymi determinacją w walce. Niedobitki krzyżackie wycofały się spod Niezamyśla i dołączyły do głównych sił podążających na Gniezno.

Pisemna relacja o tej bitwie zachowała się tylko w kronice Jana Długosza, lecz opowieści o niej do dziś przetrwały w miejscowej tradycji i są przekazywane z pokolenia na pokolenie. A wyprawa krzyżacka? Jan Luksemburski na umówione spotkanie się nie stawił, więc Krzyżacy wrócili, pustosząc po drodze Wielkopolskę i Kujawy. Tam 27 IX 1331 r. doszło do starcia z wojskami Władysława Łokietka pod Płowcami. Po raz pierwszy się okazało, że Zakon nie jest niepokonany.

Adam Mickiewicz w Wielkopolsce

Rok 1831 szczególnie zaznaczył się w życiu Adama Mickiewicza, największego polskiego poety romantycznego: przybył wtedy do Wielkopolski, by przekroczyć granicę Królestwa Polskiego i wziąć udział w wojnie polsko-rosyjskiej. Przyjechał w sierpniu. Najpierw był w Poznaniu, potem przebywał w okolicach Kopaszewa i Choryni (powiat kościański). Pod koniec miesiąca przyjechał do Śmiełowa (powiat jarociński), w pobliżu granicy między zaborami. Kilkakrotnie ową granicę próbował przekroczyć, ale okazało się to niemożliwe. Wreszcie we wrześniu powstanie w Królestwie upadło i zamiar dołączenia do walczących stał się już nieaktualny. Poeta postanowił w Wielkopolsce zatrzymać się na dłużej, zwłaszcza że podejmowany był bardzo gościnnie i serdecznie. Podróżował jako wędrowny nauczyciel pod nazwiskiem Adam Mühl. Wybrał sobie dwie miejscowości: Kopaszewo i Śmiełów, z których wyruszał poznawać okolice. Bywał więc w Dębnie (powiat średzki), Żerkowie, w okolicach Krobi (powiat gostyński). W Choryni był ojcem chrzestnym Zofii Taczanowskiej, potem odwiedził Osiek (powiat kościański), Lubonię i Oporowo (powiat leszczyński), bywał też w okolicach Rawicza w Konarzewie, Łaszczynie, Sarbinowie i Zakrzewie. Zajrzał także do północnej Wielkopolski, w okolice Objezierza (powiat obornicki), a także w okolice Lubostronia (powiat zniński) i Samostrzela (powiat nakielski). Krążył po niemal całym Wielkim Księstwie Poznańskim, w rezultacie wiele miejscowości wielkopolskich szczyli się goszczeniem polskiego wieszca narodowego. W tradycji literackiej czas ten utrwalił się powstaniem w Choryni wierszy *Reduta Ordona* i *Śmierć pułkownika* – utworów napisanych po wysłuchaniu relacji uczestnika wojny polsko-rosyjskiej z 1831 r. Poeta żył pełnią życia. Załatwiał swoje sprawy prywatne i wydawnicze, ustalał szczegóły publikacji tomików swoich wierszy, ale też poznawał inne uroki życia. Biografowie zapisali m.in. burzliwy romans Mickiewicza (światowego, atrakcyjnego mężczyzny) z Konstancją Łubieńską, wielkopolską sawantką. W Budziszewku, posiadłości Józefa i Konstancji Łubieńskich, pod koniec września 1831 r. poeta został ojcem chrzestnym ich córki Marii Tekli. Pod koniec 1831 r. poeta dowiedział się, że Prusacy internowali jego brata Franciszka, uczestnika powstania. Podjął więc uwieńczone powodzeniem starania o jego uwolnienie, 23 grudnia bracia spotkali się w Łukowie (powiat obornicki). Tam też, w gościnnym domu państwa Grabowskich, nastąpiło spotkanie poetów polskich, uczestników powstania – Stefana Garczyńskiego i Wincentego Pola z Adamem Mickiewiczem. Wszyscy uczestniczyli w wieczery wigilijnej, której poeta był reżyserem. Do dzisiaj kultywowana jest w Łukowie pamięć o owej pięknej, nastrojowej uroczystości. W początkach marca 1832 r. Adam Mickiewicz wyjechał do Drezna. Więcej nie zobaczył już ziemi polskiej, a wrażenia zapamiętane z Wielkopolski musiały mu wystarczyć do końca życia. Dzisiaj historycy literatury w *Panu Tadeuszu*, jego najsłynniejszym i największym utworze, wyraźnie odnajdują ślady Wielkopolski w prezentowanych tam obrazach, mimo że oficjalnie akcja utworu toczy się na Litwie. Dziś w Wielkopolsce i w Poznaniu mamy sporo pamiątek związanych z Mickiewiczem. To w Poznaniu w 1859 r. stanął pierwszy na ziemiach polskich pomnik tego poety, a dziś w stolicy Wielkopolski są aż trzy miejsca związane z pomnikami wieszca. Głównym ośrodkiem pamięci o tym epizodzie w życiorysie poety jest muzeum w Śmiełowie. Miejsca związane z pobytem można poznać odwiedzając miejsca opisane w folderze Szlakiem Adama Mickiewicza, a także w czasie wycieczki Szwajcaria Żerkowska czyli (nie) równinna Wielkopolska.

Józef Piłsudski a Wielkopolska

Mitem ze szczególną siłą zakorzenionym wśród mieszkańców Wielkopolski jest opinia o niechęci Józefa Piłsudskiego do ziem dawnego zaboru pruskiego. Mimo przemiany pokoleń i niełatwych doświadczeń minionych dziesięcioleci, wciąż jeszcze można usłyszeć o marszałku jako osobie niechętej Wielkopolanom. Punktem wyjścia negatywnej oceny jego stosunku do Wielkopolski stały się pertraktacje prowadzone w 1918 r. w magdeburskim więzieniu, gdy zobowiązał się do „uspokojenia” Warszawy, lecz uwolnienie okupił deklaracją nieporuszania w przyszłości sprawy przynależności ziem zaboru pruskiego do niepodległej Polski. O wypełnieniu tego zobowiązania oczywiście nie było mowy. Do Wielkopolski ruszyli emisariusze z Warszawy, a działacze Polskiej Organizacji Wojskowej Zaboru Pruskiego czynnie włączali się w akcję rozbijania Niemców. Piłsudski oficjalnie nie mógł wspierać Wielkopolan, gdyż każde jego zaangażowanie w wydarzenia na obszarze zaboru pruskiego mogło być traktowane jako wtrącanie się w wewnętrzne sprawy Niemiec i próba tworzenia faktów dokonanych. Dużym ryzykiem politycznym było objęcie ziem zaboru pruskiego zasięgiem okręgów wyborczych do Sejmu Ustawodawczego. Sam Piłsudski był doskonale zorientowany w rozwoju wydarzeń i chyba zdawał sobie sprawę z jedności zarówno „pruskiej” Wielkopolski, jak i tych części regionu, które od 1815 r. znajdowały się w zupełnie innych realiach w zaborze rosyjskim. Natomiast Wielkopolanie wiele swych poczynań z przełomu lat 1918-19 konsultowali z Warszawą, a nawet byli współautorami planu uwolnienia przyszłego marszałka, gdy jeszcze przebywał w magdeburskim więzieniu.

Wiele wyjaśniła wizyta Józefa Piłsudskiego w Poznaniu w dniach 25-27 X 1919 r. Drugiego dnia podczas wieczornego bankietu wygłosił wręcz hymn pochwalny na cześć regionu i jego mieszkańców, co przełamało początkowe opory i na raucie wydanym w salach zamkowych Naczelnik Państwa przyjmowany był już z nieukrywaną sympatią. W sierpniu 1920 r. wojska wielkopolskie stanowiły trzon sił wykorzystanych do kontruderzenia znad Wieprza, marszałek zaś zawsze wyrażał się o nich z uznaniem. Sądząc z treści wypowiedzi, rozkazów, czy przemówień z okazji odznaczania orderem Virtuti Militari kolejnych sztandarów pułków wielkopolskich, były to słowa szczerze. Można odnieść wrażenie, że pułki kresowe Piłsudski kochał, wielkopolskie zaś traktował z uznaniem i respektem. A jednak w dwudziestoleciu międzywojennym, zwłaszcza po zamachu majowym z 1926 r., zawsze w Wielkopolsce traktowany był z rezerwą lub wręcz z niechęcią. W burzliwych latach 1980-82 w Wielkopolsce nagle odżył kult Józefa Piłsudskiego, ale koniunkturalnie, ze względu na sytuację w kraju. Dziś marszałek jest tu traktowany jako bohater narodowy, ale z mniejszym sentymentem niż w dawnej Galicji czy w centralnej Polsce. Mimo to w 2001 r. na ścianie poznańskiego zamku cesarskiego wmurowano poświęconą mu tablicę pamiątkową.

Ruch oporu w Wielkopolsce

Okupacja hitlerowska na ziemiach polskich, które w 1939 r. włączono do Rzeszy (m.in. w Wielkopolsce), miała zupełnie inne podstawy prawne i organizacyjne niż w Generalnym Gubernatorstwie. Odmienne były tu proporcje ludnościowe, zmienione masowymi wysiedleniami rodzin polskich i sprowadzaniem osadników niemieckich z innych części wschodniej Europy, odmienne realia administracyjne, a nawet warunki terenowe. W Wielkopolsce niemożliwy był rozwój konspiracji na taką skalę, jak w Polsce centralnej, nie mówiąc już o zgrupowaniach partyzanckich i walce zbrojnej.

A jednak polskie organizacje konspiracyjne działały, choć w nieco inny sposób. Mniej były nastawione na czynną walkę zbrojną, bardziej zaś na wywiad, zbieranie informacji, na sabotaż. W Wielkopolsce już od początków okupacji zaczęto formować organizacje podziemne, które w marcu 1940 r. utworzyły Wojskową Organizację Ziem Zachodnich, z kpt. Leonem Kmiotkiem na czele. Jej członkowie zajmowali się publikowaniem prasy podziemnej i działalnością sabotażową. Niekiedy organizowano akcje propagandowe mające podtrzymać na duchu społeczeństwo polskie, jak np. zawieszenie biało-czerwonej flagi na kopule dawnego gmachu Komisji Kolonizacyjnej przy ul. Fredry w marcu 1940 r. Od początku 1940 r. w Poznaniu działały agendy Związku Walki Zbrojnej, kierowane przez płk. Rudolfa Ostrihansky'ego. Powołano wtedy m.in. Związek Odwetu, w którego struktury wchodziła grupa konspiracyjna kierowana przez dr. Franciszka Witaszka. W lutym 1942 r. przeprowadzono w Poznaniu udaną akcję podpalenia niemieckich magazynów w porcie rzeczonym (tzw. akcja „Bollwerk”). Po utworzeniu Armii Krajowej w Wielkopolsce działała Komenda Obszaru Zachodniego AK, której podlegało dziewięć inspektoratów: Poznań, Ostrów Wielkopolski, Środa Wielkopolska, Leszno, Gniezno, Wągrowiec, Nowy Tomyśl, Szamotuły i Krotoszyn. W styczniu 1944 r. gestapo dokonało rozbicia sztabu Okręgu Poznańskiego AK; aresztowany został też komendant tej organizacji, płk Henryk Kowalówka. Również w terenie działało szereg mniejszych, lokalnych organizacji konspiracyjnych. Największą bolączką tych ośrodków była niedostateczna ilość broni i środków łączności, których nie były w stanie wyrównać zrzuć z Anglii. Niestety, polskie organizacje podziemne w regionie były dość dokładnie rozpracowane przez hitlerowski aparat ścigania i większość z nich dość szybko rozbito aresztowaniami. W Wielkopolsce powstała koncepcja tworzenia konspiracyjnej organizacji Szare Szeregi, stąd też (konkretnie z Górzyc k. Czempinia) pochodził naczelnik tej organizacji Florian Marciniak. Najbardziej znanym polskim zespołem konspiracyjnym w latach okupacji hitlerowskiej była grupa kierowana przez dr. Franciszka Witaszka. W jej skład wchodził lekarze i laboranci, którzy przygotowywali materiały potrzebne do sabotażu, wśród nich substancję toksyczną powodującą uruchomienie procesu chorobowego prowadzącego do śmierci. Środek ten wykorzystywano do likwidacji urzędników niemieckich i funkcjonariuszy gestapo, szczególnie groźnych dla polskiego ruchu oporu. Laboranci wyrabiali też substancje powodujące korozję oraz bomby termitowe używane do wywoływania pożarów w transportach niemieckich. W kwietniu 1942 r. grupa dr. Witaszka została zdekonspirowana i niemal wszyscy jej członkowie aresztowani przez gestapo. Po ciężkim śledztwie zostali straceni 8 I 1943 r. Ich ciała spopielono, natomiast głowy przez trzy kolejne lata służyły jako „eksponaty” słuchaczom Uniwersytetu Rzeszy w Poznaniu. Po II wojnie światowej niektóre z nich zidentyfikowano (Franciszka Witaszka, Henryka Günthera, Soni Górznej i Heleny Siekierskiej) i uroczystie pochowano na stokach poznańskiej Cytadeli. Konspiracja w Wielkopolsce nie była w stanie rozwinąć szerszej działalności, gdyż Niemcy intensywnie infiltrowali polski ruch oporu. W rezultacie żywot polskich organizacji konspiracyjnych nie był długi. Taki los spotkał m.in. Narodową Organizację Wojskową, Wojskową Organizację Ziem Zachodnich, gostyński Czarny Legion, Tajną Organizację Wojskową w Ostrowie Wielkopolskim i działającą od 1940 r. w Kaliszu Organizację Jedności Narodowej. W Środzie działała Obrona Narodu, tworzone polskie organizacje niepodległościowe w Lesznie, Mogilnie, Rawiczu i Jarocinie. Większość z nich z czasem podporządkowała się większym strukturom, zwłaszcza Armii Krajowej. Ich działalność była jednak inna, związana ze znacznie trudniejszymi w owym czasie warunkami niż na pozostałych ziemiach polskich.

*Poniższa notatka sporządzona została w oparciu o materiały znajdujące się
w Komendzie Hufca Koło.*

**HISTORIA HARCERSTWA MĘSKIEGO I ŻEŃSKIEGO NA TERENIE POWIATU KOLSKIEGO
W LATACH 1917 - 1939**

- Styczeń 1917 r. dh. Waclaw Zawadzki z Warszawy zakłada drużyny harcerskie w Kole, Turku, Słupcy, Koninie i przez kilka miesięcy organizuje pracę w tym okręgu.
- 9 luty 1917 r. – utworzenie II drużyny harcerzy w Kole, im. W. Łukasińskiego (ilość harcerzy-90, komendant drużyny plutonowy Janecki).
- marzec 1917 r. – przybywa do Koła z Warszawy dh. Tadeusz Kowalski i przejmuje drużynę założoną przez zawadzkiego (II drużyna im. W. Łukasińskiego, która wg raportu Kowalskiego istnieje od stycznia 1917 r., należy do niej 70 uczniów szkoły realnej w wieku 12-18 lat. Kolejnymi drużynowymi tej drużyny byli: Michał Janecki, a następnie Kazimierz Michalski).
- 15 kwiecień 1917 r. – powstaje, prawdopodobnie pierwsza drużyna im. Tadeusza Kościuszki (nie ma potwierdzenia w dokumentacji).
- 17 lipiec 1917 r. – zmiana drużynowego Waclawa Zawadzkiego na dh. Edwarda Rożnowskiego.
- 29 lipiec 1917 r. dh. Edward Rożnowski organizuje i przeprowadza Zlot Drużyn Harcerskich w Kole. Celem zlotu jest „konsolidacja pracy skautingowej”. W programie znalazły się: msza święta, Składanie Przyrzeczenia Skautowego, musztra Hufca, egzamin na II i III stopień młodzika i wywiadowcy, śpiewy chóralne, defilada, odprawa szarż.
- Stan osobowy w okręgu kolskim na dzień 19 sierpnia 1917 r. liczy 7 drużyn (6 męskich i 1 żeńska). Łącznie 451 harcerzy i 30 harcerek.
- 20 październik 1917 r. – utworzenie pozaszkolnej drużyny II a, im. B. Głowackiego(ilość harcerzy 27, komendant plutonowy Pierzchlewski).

Władze niemieckie w Kole zajmowały różne stanowiska. Raz aprobowały działalność harcerzy, innym razem zabierały dokumentację pracy. W roku 1918 rozwiązały organizację w obwodzie kolskim, a komendanta Kazimierza Michalskiego ukarano grzywną 300 marek i dwóch tygodni więzienia.

Najprawdopodobniej jesienią 1918 roku okręg kolski przestał istnieć. Został obwód, do którego w tym czasie należały dwie drużyny kolskie i jedna z Dąbia.

Zostać harcerzem w tym czasie nie było łatwo. Członkowie drużyn musieli przejść długą próbę, zanim otrzymali Krzyż harcerski. Złożenie Przyrzeczenia nie było jeszcze przyjęciem do ZHP. Dopiero po ukończeniu 18 lat harcerze stawali się pełnoprawnymi członkami związku.

- 1920 r. –młodzi instruktorzy (16-18 lat) wstępują do wojska. Między innymi byli to: Tadeusz Kraszewski - lat 17, komendant drużyny; Leon Szyller - lat 18, przyboczny; Antoni Bakier - lat 17, drużynowy; Czesław Mrówczyński - lat 16, zastępowy; Kazimierz Strzeliński - lat 17, zastępowy; Kazimierz Kopczyński - lat 17, zastępowy. Po ich odejściu praca w drużynach osłabła.

- 1922 r. – w Kole działają 3 drużyny.

- lipiec 1924 r. – delegacja Hufca Kolo uczestniczy w I Narodowym Zlocie Harcerskim w Warszawie. Kierownikiem delegacji był dh. Tadeusz Kosmalski – lat 19, ćwik, a opiekunem ksiądz- Bogumił Kasprzak, komendant Hufca.

Ze względu na brak funduszy a działalność programową harcerze organizowali warsztaty rzemieślnicze: stolarski, szklarski, szteperski i introligatorski. W warsztatach byli zatrudnieni najemni robotnicy, którzy przyuczali harcerzy do poszczególnych zawodów. Organizatorem tych warsztatów był komendant Hufca – dh. Józef Świtalski. Po jego śmierci w roku 1925 warsztaty zostały zlikwidowane.

- lata 20-te : powstają drużyny starszoharcerskiej oraz harcerski Klub Sportowy.

- 1925 r. – w Kole istnieją 4 drużyny:

- I drużyna im. T. Kościuszki: drużynowy K. Miłkowski, uczeń-lat 16;
- II drużyna im. Łukasińskiego: drużynowy M. Starosta, uczeń-lat 16;
- III drużyna im. Poniatowskiego: drużynowy W. Lippert, rzemieślnik-lat 19;
- IV drużyna im. S. Tarkowskiego- drużynowy L. Kraszewski, uczeń-lat17.

- 14-23 lipiec 1928 r. – reprezentacja Hufca bierze udział w II Zlocie Narodowym w Poznaniu.

- marzec 1928 r. w Dobrowie wybucha wielki pożar. Harcerze kolscy organizują pomoc dla pogorzalców.

- marzec 1928 r.- z inicjatywy księdza J. Kobierskiego powstaje Koło Starszego harcerstwa (inna nazwa: Koło Przyjaciół Harcerstwa).

- 3-10 czerwiec 1928 r. – Hufiec męski organizuje „Tydzień Harcerski”. Bierze w nim również udział Hufiec Żeński.

- 3-27 sierpień 1928 r. – odbywa się pierwszy obóz Hufca w gaju za Brdowem.

- 1935 r. – odbywa się Jubileuszowy Zlot Harcerstwa w Spale. Bierze w nim udział 50-osobowa reprezentacja z Koła.

- marzec 1939 r. – funkcję komendanta Hufca obejmuje dh. Józef Imirowicz i pełni ją do wybuchu II wojny światowej.

HARCERSTWO ŻEŃSKIE W LATACH 1917 - 1939 W POWIECIE KOLSKIM

- 1918 r. – działa żeńska drużyna im. Emilii Plater na pensji u pani Rokosowskiej (na podstawie przekazu dh. Kraszewskiego, brak jednak dokumentacji potwierdzającej ten fakt). Według innych źródeł drużyna zgłoszona został w lutym 1919 r.
- marzec 1922 r. – Helena Michalakówna zakłada drużynę harcerek im. Emilii Plater.
- 2 luty 1923 r. H. Michalak zostaje komendantka Hufca żeńskiego w Kole. Od tego momentu harcerstwo żeńskie zaczyna się rozwijać, powstają kolejne drużyny w Kole i innych miejscowościach powiatu.
- 1928 r. – w Kole istnieją 3 drużyny żeńskie.
- 1929 r. – Hufiec żeński w Kole liczy 6 drużyn, gromadzących 146 harcerek.

Z chwilą wybuchu II wojny światowej wszelka formalna działalność harcerska została zawieszona, a dokumentacja Komendy Chorągwi zniszczona (spalona lub zakopana). Stąd trudności w odtworzeniu prawdziwej historii harcerstwa kolskiego.

Bibliografia:

www.dawne-kolo.pl

<http://pl.wikipedia.org.pl>

<http://regionwielkopolska.pl>